

УДК 346.2

DOI 10.33244/2617-4154.3(12).2023.160-167

А. О. Кіщук,*e-mail: kishchukalla18@gmail.com***ORCID ID 0009-0003-8579-4144;****С. В. Дяченко,***канд. юрид. наук, доцент,**Державний податковий університет**e-mail: sv_dyachenko@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-0104-2769**

ПРОБЛЕМИ У ПРОЦЕСІ РОЗГЛЯДУ СПОРІВ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті проаналізовані проблеми, які мають місце у процесі розгляду спорів про захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва. Пропонується під модернізацією законодавства про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва розуміти сукупність заходів, спрямованих на підвищення ефективності норм права про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва. Акцентована увага на питаннях, пов'язаних із застосуванням забезпечувальних заходів. Виявлено проблеми процесуального законодавства України, які мають місце під час реалізації права на захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва. Пропонується інтенсивний розвиток господарських відносин між суб'єктами господарської діяльності, який неможливий без виникнення спірних ситуацій між ними. Одним із найрозповсюдженіших способів є арбітраж. У рамках подальшого вдосконалення законодавства у цій галузі запропонований процесуальний механізм, який дозволив би розширити коло осіб, які мають право на відшкодування збитків, заподіяних ухваленням заходів із забезпечення виконання рішення суду. Приділено увагу питанню реалізації норм законодавства, регулюючих інститут доказів у господарському процесі. Проаналізовано бангалорські принципи, згідно з якими суддя має вживати розумних заходів для збереження та розширення своїх знань, удосконалення практичного досвіду та особистих якостей, необхідних для належного виконання ним своїх обов'язків, використовуючи для цих цілей засоби навчання та інші можливості. Розглянуто правові й організаційні можливості подачі процесуальних документів в електронному вигляді, питання регламентації термінів розгляду господарських спорів і здійснення інших процесуальних дій у рамках господарського процесу, проаналізовано поняття «розумний термін». Проаналізовано зарубіжний досвід судового захисту прав суб'єктів підприємництва.

Ключові слова: *спори, судовий захист, захист прав і законних інтересів, суб'єкти підприємництва, інститут забезпечення, інститут доказів, «розумний термін».*

Метою цієї статті є проаналізувати законодавство у сфері підприємницької діяльності щодо захисту прав суб'єктів господарювання, акцентувати увагу на проблемних питаннях, що виникають у контексті вдосконалення законодавчої бази та примусового виконання рішень суду у процесі розгляду спорів про захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва. Для досягнення цієї мети ставляться такі **завдання**:

- визначити основні проблеми про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання;
- запропонувати процесуальний механізм, який дозволить би розширити коло осіб, які мають право на відшкодування збитків, заподіяних ухваленням заходів із забезпечення виконання рішення суду;
- розглянути питання реалізації норм законодавства, регулюючих інститут доказів у господарському процесі;
- виявити правові й організаційні можливості подачі процесуальних документів в електронному вигляді, питання регламентації термінів розгляду господарських спорів;
- визначити поняття «розумний строк».

Постановка проблеми. Питання організації судоустрою впродовж десятиліть незалежності України є дискусійними. Постійна зміна законодавства України про судоустрій породжує наукові суперечки серед учених і практиків, а також проблеми у процесі реалізації судового захисту прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва.

Спори про захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва мають специфіку, тому для їх своєчасного і законного вирішення необхідні високопрофесійні фахівці, що володіють спеціальними знаннями у галузі захисту прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва. Наразі збільшилася кількість корпоративних спорів, спорів, пов'язаних із рейдерським захопленням бізнесу, спорів між суб'єктами підприємництва і контролюючими органами (податкові, митні органи). Але, як свідчить практика, у разі виникнення спорів між суб'єктами господарювання та вирішення цих спорів судами відкривається ще досить великий пласт не врегульованих питань, що, на нашу думку, не сприяє подальшому розвитку підприємництва в державі.

Всупереч численним проблемам і негараздам, притаманним реформаційним процесам, не тільки збереглася, а й набула подальшого поширення тенденція до збільшення числа спорів, вирішених господарськими судами. Зростання числа розглянутих справ значною мірою пояснюється також і розширенням кола правовідносин, врегулювання яких можливе в порядку господарського судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєву роль у дослідженні проблем у процесі розгляду спорів про захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва посідають праці таких відомих учених, як: О. А. Беляєвич, В. В. Корольов, В. Москаленко, Л. М. Ніколенко, С. О. Теньков та інші.

Виклад основного матеріалу. Для оптимізації процесу розгляду господарських спорів про захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва необхідно виявити основні проблеми, які мають місце як у законодавстві України, так і у процесі реалізації норм права, що дасть можливість надалі визначити основні напрями

модернізації законодавства про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва. Під модернізацією слід розуміти сукупність заходів, спрямованих на підвищення ефективності норм права про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва.

Л. В. Гонцовська вважає, що особливості розгляду господарських спорів можуть потребувати майбутнього аналізу та опрацювання, тому що проведені дослідження показує, що законодавство у сфері господарських прав і відносин постійно змінюється [1].

Проблеми практичного характеру мають місце під час забезпечення виконання рішення суду в господарському судочинстві. Інститут забезпечення виконання рішення суду тісно пов'язаний з вирішенням основних завдань судочинства – неупередженого і своєчасного розгляду і вирішення спорів з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод або інтересів юридичних осіб, інтересів держави [2, с. 331].

На думку А. О. Беляневича, інститут забезпечення у господарському процесі в обов'язковому порядку вимагає вивчення і трансформації. У такому випадку необхідно виходити з того, що позивач і відповідач рівною мірою володіють правом на судовий захист їх прав і законних інтересів. Щодо інституту забезпечення відповідачеві, як рівноправної з позивачем сторони спору, повинна бути забезпечена можливість захисту його прав і законних інтересів під час застосування заходів забезпечення [2, с. 335].

Приведемо приклад. В ухвалі Волинського господарського суду України від 27 вересня 2017 р. [3] указується, що «заборона проводити загальні збори акціонерів є втручанням у господарську діяльність підприємства, що заборонено чинним законодавством». Така заборона передбачена законодавством і є одним із головних принципів господарювання в Україні. Ця позиція обґрунтовується тим, що:

- загальні збори акціонерів, відповідно до ст. 41 Закону України «Про господарські товариства», є найвищим органом акціонерного товариства, до компетенції якого входить вирішення всіх питань, пов'язаних з діяльністю товариства;
- наглядова рада – орган, який здійснює повноваження, надані йому Законом про господарські товариства, статутом товариства і положенням про наглядову раду [4].

Як зазначає В. О. Сокол, інтенсивний розвиток господарських відносин між суб'єктами господарської діяльності неможливий без виникнення спірних ситуацій між ними. Одним із найрозповсюджених способів є арбітраж. Арбітраж поєднує у собі елементи (ознаки) формального та неформального судочинства, зазначимо, що цей альтернативний спосіб вирішення господарських спорів характеризується високою ефективністю вирішення господарських спорів, дає змогу оперативно вирішити спір, ефективно використовувати ресурси, зменшити збитки та зберегти ділові відносини між сторонами спору [5].

Ще однією проблемою є забезпечення позову. Згідно зі ст. 66 ГПК [6] господарський суд за заявою сторони, прокурора чи його заступника, який подав позов, або за своєю ініціативою має право вжити заходів до забезпечення позову. Забезпечення позову допускається на будь-якій стадії справи, якщо неприйняття заходів забезпечення може ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду.

Що стосується проблем із виконання рішень господарських судів, то, незважаючи на те, що державна виконавча служба – це установа, вказівки якої носять обов'язковий, імперативний характер, вона не є силовою структурою і «вибивання боргів» у перелік її повноважень не входить. Подальше реформування судової системи та діяльності органів державної виконавчої служби сприятиме реалізації ст. 124 Конституції України [7], що дозволить не тільки захистити права суб'єктів підприємницької діяльності, а й позитивно позначиться на авторитеті держави.

Як зазначає С. В. Головченко, судовий захист може здійснюватися ефективно лише у разі, якщо позивачем заявлено вимогу, позов, задоволення якого відновить його порушені права. Між способом захисту і порушенням права повинен бути взаємозв'язок [8].

На думку Ю. І. Дорошенка, суддя має вживати розумних заходів для збереження та розширення своїх знань, удосконалення практичного досвіду та особистих якостей, необхідних для належного виконання ним своїх обов'язків, використовуючи для цих цілей засоби навчання та інші можливості, що в умовах судового контролю мають бути доступні для суддів, що відповідає бангалорським принципам судочинства [9].

Із введенням у дію законів України «Про виконавче провадження» [10] відбулися суттєві зміни в організації та порядку вчинення виконавчого провадження, але, незважаючи на це, органи державної виконавчої служби потребують подальшого реформування, а законодавча база – вдосконалення з розширенням повноважень державних виконавців і посиленням їх захисту.

На думку І. В. Кривої, сьогодні поширеною є практика подання сторонами та їх представниками клопотань про відкладення розгляду справи із зазначенням причин неявки, проте за відсутності доказів, які б підтверджували вказані причини, або із зазначенням, що докази поважності причини неявки будуть надані в наступне судове засідання [11].

Мета досудового розкриття доказів полягає у наданні сторонам допомоги, щоб визначитися і вирішити питання, чи пред'являти позов до суду з урахуванням наявних доказів, або кращим варіантом є укладання сторонами спірного правовідношення мирової угоди [12, с. 12].

Актуальним сьогодні є і питання щодо детальної правової регламентації надання доказів, отриманих за допомогою електронного, факсимільного та іншого зв'язку, а також документів з електронним або цифровим підписом (іншим аналогом власного підпису). Інститутами електронного документа й електронного цифрового підпису є інструменти забезпечення динаміки цивільного обороту і засобу захисту суб'єктивних прав та інтересів учасників електронної комерції, що укладають угоди в електронній формі.

На думку С. О. Тенькова, перші проблеми виникають уже на етапі залучення електронних документів до матеріалів справ. У процесуальних законах відсутні вимоги щодо форми й формату надання будь-яких фактичних даних в електронно-цифровій формі до судової справи. У зв'язку з цим виникає ситуація, коли електронні докази не досліджуються судом як прямі докази через технічну невідповідність суду [13, с. 57].

Сьогодні електронні засоби обробки інформації набули максимально широкого поширення. У господарському обороті виникли такі поняття, як електронна комерція, електронна операція, електронний підпис, електронні платежі, електронні гроші та ін. [13, с. 61].

Положення про мову господарського судочинства визначаються статтею 14 Закону України «Про засади державної мовної політики». У ст. 14 Закону «Про засади державної мовної політики» [14] зазначено, що судочинство в Україні з цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справ здійснюється на державній мові. У межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), за угодою сторін суди можуть здійснювати провадження на цій регіональній мові (мовах).

Професійний суддя повинен володіти державною мовою. Сторони, що беруть участь у справі, подають до суду письмові процесуальні документи і докази, викладені на державній мові. Особам, які беруть участь у розгляді справи у суді, забезпечується право здійснювати усні процесуальні дії (робити заяви, надавати свідчення і пояснення, заявляти клопотання і скарги, ставити питання тощо) рідною мовою або іншою, якою вони володіють, користуючись послугами перекладача у встановленому процесуальним законодавством порядку [14].

Варто зазначити також, що у міжнародній практиці, наприклад, широкого поширення набув так званий «розумний термін», і у рамках використання такого інституту сторона зможе звернутися до голови суду, щоб той сам встановив термін судового засідання або прийняв інші заходи, направлені на прискорення судового розгляду. Розумний термін може не збігатися з нормативним терміном розгляду справ, а залежати від обставин конкретної справи [15, с. 18].

Наприклад, до таких положень можна віднести норму, відповідно до якої питання про відведення судді вирішується у дорадчій кімнаті судом у тому складі, який розглядає справу. Така процедура, з одного боку, скорочує час розгляду справи, з іншого – збільшується ступінь суб'єктивізму у цьому питанні.

Для ефективного захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності необхідно вивчати досвід інших країн з організації і діяльності спеціалізованих судів. Аналіз зарубіжного досвіду показує, що для захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності створені спеціалізовані суди (суд зі справ про банкрутство, суд з питань міжнародної торгівлі та ін.), які для розгляду справ залучають не тільки юристів, а й професіоналів певного виду діяльності [15, с. 19].

Висновки. Отже, у ході результату досліджень можна дійти висновку, що у рамках подальшого вдосконалення законодавства у цій галузі визначено основні проблеми про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та запропонований процесуальний механізм, який дозволив би розширити коло осіб, які мають право на відшкодування збитків, заподіяних ухваленням заходів із забезпечення виконання рішення суду. Нами приділено увагу питанню реалізації норм законодавства, регулюючих інститут доказів у господарському процесі. Також розглянуто правові й організаційні можливості подачі процесуальних документів в електронному вигляді, питання регламентації термінів розгляду господарських спорів і здійснення інших процесуальних дій у рамках господарського процесу та визначено поняття «розумний строк».

На нашу думку, можна запропонувати заходи, які позитивно впливатимуть на ефективність підприємництва в Україні та покращать стан захисту прав господа-

руючих суб'єктів, а саме: організувати на державному рівні правове виховання підприємців з метою юридичної просвіти та підвищення рівня їх правової культури і правового світогляду та доповнити ГПК нормами, яка дозволяла б господарському суду, який встановив під час розгляду справи, що позов пред'явлений не тією особою, якій належить право вимоги, за згодою позивача, не припиняючи провадження у справі, допустити заміну первісного позивача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гонцовська Л. В., Дяченко С. В. Особливості розгляду корпоративних спорів: похідний позов. Ірпінь, 2022. URL : http://www.lsej.org.ua/2_2022/16.pdf (дата звернення: 15.04.2023).
2. Беяневич О. А. Публічний порядок, як оціночна категорія договірного права: спроба тлумачення. *Вісник господарського судочинства*. 2014. № 1. С. 331–338.
3. Ухвала Волинського господарського суду України від 27 вересня 2017 р. у справі № 5/151-50. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Page/243> (дата звернення: 17. 04. 2023).
4. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. Дата оновлення: 31.03.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення: 18.04.2023).
5. Сокол В. О., Минюк О. Ю. Теоретико-правові аспекти арбітражу як альтернативного способу вирішення господарських спорів. Ірпінь, 2021. URL : http://www.lsej.org.ua/12_2021/41.pdf (дата звернення: 16.04.2023).
6. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. Дата оновлення: 15.04.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 18.04.2023).
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.04.2023).
8. Головченко С. В., Дяченко С. В. Захист права власності у разі його обмеження з метою забезпечення позову. Ірпінь, 2021. URL : http://www.lsej.org.ua/7_2021/17.pdf (дата звернення: 19.04.2023).
9. Дорошенко Ю. І., Дяченко С. В. Бангалорські принципи діяльності суддів України. Ірпінь, 2020. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34262/1/PAP4_2020.pdf#page=752 (дата звернення: 21.04.2023).
10. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. Дата оновлення: 01.04.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 16.04.2023).
11. Крива І. В., Дяченко С. В. Відкладення розгляду справи судом у контексті вирішення проблеми затягування цивільного процесу. Ірпінь, 2021. URL : http://www.lsej.org.ua/12_2021/28.pdf (дата звернення: 22.04.2023).
12. Ніколенко Л. М. Доказування в господарському судочинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. «Господарське право; господарсько-процесуальне право» ; Ін-т екон.-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2014. 19 с.

Кіщук А. О., Дяченко С. В. Проблеми у процесі розгляду спорів про захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва

13. Теньков С. О. Електронний документ як предмет судового розгляду. *Вісник господарського судочинства*. 2010. № 5. С. 57–62.

14. Про засади державної мовної політики : Закон України від 03.07.2012 № 5029-VI. Дата оновлення: 31.03.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text> (дата звернення: 21.04.2023).

15. Москаленко В. Не варто сліпо копіювати досвід зарубіжних країн. *Юридична газета*. 2017. № 18. С. 19.

REFERENCES

1. Hontsovska L. V., Dyachenko S. V. Peculiarities of consideration of corporate disputes: derivative lawsuit. Irpin, 2022. URL : http://www.lsej.org.ua/2_2022/16.pdf (date of application: April 15, 2023).

2. Belyanovich O. A. Public order as an evaluative category of contract law: an attempt at interpretation. *Herald of the Commercial Court*. 2014. № 1. P. 331–338.

3. Decision of the Volyn Commercial Court of Ukraine dated September 27, 2017 in case No. 5/151-50. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Page/243> (date of application: April 17, 2023).

4. On business partnerships: Law of Ukraine dated September 19, 1991 No. 1576-XII. Date of update: 03/31/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (date of application: 04/18/2023).

5. Sokol V. O., Myniuk O. Yu. Theoretical and legal aspects of arbitration as an alternative method of resolving economic disputes. Irpin, 2021. URL : http://www.lsej.org.ua/12_2021/41.pdf (date of application: April 16, 2023).

6. Economic Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine dated November 6, 1991 No. 1798-XII. Date of update: 04/15/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (access date: 04/18/2023).

7. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR. Date of update: 01.01.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (access date: 04/19/2023).

8. Golovchenko S. V., Dyachenko S. V. Protection of property rights in case of its limitation in order to secure a claim. Irpin, 2021. URL : http://www.lsej.org.ua/7_2021/17.pdf (date of application: April 19, 2023).

9. Doroshenko Y. I., Dyachenko S. V. Bangalore principles of activity of judges of Ukraine: article. Irpin, 2020. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34262/1/PAP4_2020.pdf#page=752 (date of application: April 21, 2023).

10. On executive proceedings: Law of Ukraine dated 02.06.2016 No. 1404-VIII. Date of update: 04/01/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (access date: 04/16/2023).

11. Kryva I. V., Dyachenko S. V. Postponement of the case by the court in the context of solving the problem of delaying the civil process: article. Irpin, 2021. URL : http://www.lsej.org.ua/12_2021/28.pdf (date of application: April 22, 2023).

12. Nikolenko L. M. Evidence in economic litigation: autoref dis. for obtaining sciences. candidate degree law Sciences: specialist "Commercial law; economic and procedural law" ; Institute of Economic and Legal Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Donetsk, 2014. 19 p.

13. Tenkov S. O. Electronic document as a subject of legal proceedings. *Herald of the Economic Court*. 2010. № 5. P. 57–62.

14. On the principles of the state language policy: Law of Ukraine dated July 3, 2012 No. 5029-VI. Date of update: 03/31/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text> (date of application: 04/21/2023).

15. Moskalenko V. You should not blindly copy the experience of foreign countries. *Legal newspaper*. 2017. № 18. P. 19.

A. Kishchuk, S. Dyachenko. Problems in the process of considering disputes on the protection of the rights and legal interests of business subjects

The article analyzes the problems that occur in the process of considering disputes about the protection of the rights and legitimate interests of business entities. It is suggested that modernization of the legislation on judicial protection of the rights and legitimate interests of business entities should be understood as a set of measures aimed at increasing the effectiveness of the legal norms on judicial protection of the rights and legitimate interests of business entities. Focused attention on issues related to the application of security measures. The problems of the procedural legislation of Ukraine, which occur during the exercise of the right to protect the rights and legitimate interests of business entities, have been identified. Intensive development of economic relations between subjects of economic activity is proposed, which is impossible without the emergence of controversial situations between them. One of the most common methods is arbitration. As part of the further improvement of the legislation in this field, a procedural mechanism was proposed that would allow expanding the circle of persons who have the right to compensation for damages caused by the adoption of measures to ensure the execution of a court decision. Attention is paid to the issue of implementation of legislation regulating the institution of evidence in the economic process. The Bangalore principles were analyzed, according to which a judge should take reasonable measures to preserve and expand his knowledge, improve practical experience and personal qualities necessary for the proper performance of his duties, using educational facilities and other opportunities for these purposes. The legal and organizational possibilities of submitting procedural documents in electronic form, the issue of regulating the terms of consideration of business disputes and the implementation of other procedural actions within the framework of the business process were considered, the concept of "reasonable term" was analyzed. The foreign experience of judicial protection of the rights of business entities is analyzed.

Keywords: *disputes, legal protection, protection of rights and legitimate interests, business entities, security institute, institute of evidence, "reasonable term".*

Стаття надійшла до редколегії 8 травня 2023 року